

Brázda, Radim; Malina, Jaroslav

Antropologický slovník aneb co by mohl o člověku vědět každý člověk (s přihlédnutím k dějinám literatury a umění)

Pro-Fil. 2009, vol. 10, iss. 2, pp. -

ISSN 1212-9097

Stable URL (handle): <https://hdl.handle.net/11222.digilib/138993>

Access Date: 29. 11. 2024

Version: 20220831

Terms of use: Digital Library of the Faculty of Arts, Masaryk University provides access to digitized documents strictly for personal use, unless otherwise specified.

antropologie

(z řečtiny: άνθρωπος [anthrōpos], „člověk“, λόγος [logos], „nauka, věda; myšlenka, intelektuální činnost; rozum; slovo, řeč; důvod; počet“ = „věda o člověku“)

interdisciplinární bio-socio-kulturní věda (stažený tvar termínu „*biologická, *sociální a *kulturní“ antropologie) o biologické, sociální a kulturní existenci *člověka a lidské *společnosti; v obecnějším smyslu nauka hledající odpovědi na základní otázky lidského rodu: „*Odkud jsme? Jací jsme? Kam jdeme?*“

Antropologicky zaměřené *spekulace a úvahy sahají hluboko do minulosti a vyznačovaly se nejrůznější historickou proměnlivostí, kulturní a intelektuální různorodostí. Těžiště antropologického myšlení se v průběhu dějin západní *civilizace přesunulo z oblasti náboženství, teologie a filozofie do sféry specializovaných vědeckých disciplín přírodovědného, sociálního a kulturologického zaměření. Na přelomu dvacátého a jedenadvacátého století někteří zastánci tzv. *postmodernismu zpochybnili tradiční paradigma modernity spočívající ve víře v *pokrok a potenciál racionálního vědeckého výkladu *světa (*scientia est potentia*). Tento obrat společně s důrazem na vedlejší negativní důsledky moderní civilizace (nedostatek energie, surovin, potravin, globální ekologická krize, přelidnění, bohatství a chudoba, *války apod.) vedl na poli antropologie ke kritice tradičního *antropocentrismu.

Otázku o původu člověka si lidstvo klade již po tisíce *generací. Člověk sám sebe většinou chápal jako něco zvláštního, výlučného, neopakovatelného, odlišného od *přírody a světa zvířat, ale na druhé straně z přírody vzešlého a navždy s ní spojeného. Hranice mezi lidmi a zvířaty byla v různých dobách vedena mnohdy velmi ostře, jindy zase poměrně neztetelně (*přirozenost, lidská). Odlišení člověka od ostatních živočichů však není tak obsáhlé a hluboké, jak se často tradovalo: některé živočišné druhy mají složité a obsahově bohaté komunikační *systémy, ne nepodobné lidským, jiné používají *nástroje, a dokonce je i vyrábějí, některé druhy žijí ve složitých hierarchicky uspořádaných společnostech a „vyučují“ mláďata různým *inovacím prostřednictvím přenášené tradice. Žádný z živočišných druhů se však nevyrovnal člověku ve složitosti a rozmanitosti *kognitivních procesů a *behaviorálních strategií. Lidé využívají a přetvářejí přírodu, vyrábějí a používají nástroje a spotřebovávají produkty kvalitativně jinak než ostatní živočichové, způsobem, který překračuje schopnosti kteréhokoliv jiného druhu. Lidé se nepřetržitě učí celý život a na základě symbolické *komunikace vytvořili rozmanité společnosti a *kultury. Lidský *jazyk je tvárný, rychle a snadno vyjádří nepřeborné množství pojmů, emocí, akcí, idejí (na rozdíl od několika set *symbolů, které se naučilo v laboratorním prostředí jen několik desítek *goril, *orangutanů a *šimpanzů). I v chování jsou lidé dynamičtější, proměnlivější a bohatší. Lidská psychika se vzdálila pouhému bezprostřednímu nazírání skutečnosti: vznikl zvláštní svět člověka – svět myšlenek, *fantazie, předjímání budoucnosti, plánování, uskutečňování představ, snů, idejí a boje za ně nebo proti nim – a dnes existuje i svět virtuální reality.

Lidé jsou vychovávaní v nejrozmanitějším společenském prostředí – lovecko-sběračským počínaje a vysoce technizovaným konče (společnosti postindustriální, postnedostatkové apod.). Největší péči věnuje člověk svým potomkům v raném dětství (bez mateřské *lásky a lidského *kolektivu jen zřídkakdy vzniknou plnohodnotné osobnosti). Posléze *výchovu více či méně přebírají *instituce (škola, stát). Usměrněná výchova připravuje novou generaci pro život ve společnosti tak, aby jako dospělá mohla přenášet a zmnožovat získané sociální *normy a *hodnoty. Evoluční proměny lidského druhu vyústily do stadia „nehotovosti“, a

člověk proto může a musí konstruovat svůj život v dědičně vymezených hranicích a vytvářet tak sebe sama v různých podobách. Tato „specializace na nesespecializaci“ člověku umožnila překonat „neměnný“ způsob života, který vedli jak jeho nejbližší, tak i vzdálení vysoce specializovaní příbuzní. Určité specializace existují: změna pohybu od *kvadrupedie k *bipedii; velký, složitý a mimořádně výkonný mozek; ruka schopná úchopu, s palcem v opozici proti ostatním prstům; osvojení si různých systémů řeči – jazyků (znakových i slovních) (viz heslo *člověk, *člověk – ...). Tyto a další specializované struktury umožňují lidský způsob života: těžít materiál (látky), energii a *informace z prostředí, aniž by byl člověk závislý pouze na *potravních řetězcích přírody.

Základní tělesnou stavbou však člověk zůstal stále *primátem, od některých z nich se dokonce jen liší málo. To, čím se od svých předků i současných primátů však výrazně odlišil, je lidské chování. Klíč k různým směrům *evoluce chování je nutno hledat především v lidském mozku. Člověk je tvůrcem kultury (srovnej: *cultura versus natura*, kultura je vše, co není natura, tj. příroda před existencí člověka). V nejširším slova smyslu nazýváme kulturou vše, co člověk vytvořil a vymyslel. Kultura je tedy výlučně lidským výtvorem, i když má hluboké biologické kořeny; jejím základem jsou informace přenášené téměř výhradně symboly. Kultura v užším slova smyslu zahrnuje soubor pravidel nebo standardů, podmiňujících chování, jež spadá do rozsahu proměnlivosti chování členů dané společnosti „považovaného za vhodné a přijatelné“. Kultura představuje kvalitativně novou evoluci *biosféry: umožňuje nabytí, uložení a výměnu informací v dané generaci včetně přenosu z generace na generaci a ovlivňuje jednání lidí uvnitř dané společnosti i vůči lidem jiné společnosti. Kultura se tak stala nejmocnějším nástrojem člověka; skrze ni těží energii, materiál a informace a zprostředkovává vztah v biosféře – kultura řídí a uskutečňuje ofenzivní adaptaci v biosféře. Symboly (myšlené, psané, malované, modelované, vyjádřené v hudbě nebo v *gestech – mimika, gestika, pantomimika) dosáhly nejvyššího vyjádření v lidském jazyce. *Symbolismus se pojí s ritualizací: pohřební *zvyky, zasvěcovací obřady, *sexuální chování a jiné rituály kodifikované kulturou a jejími nositeli. Všechny fyzické struktury a duševní projevy, které nás tvoří lidmi, jsou sice evolučně mladé, ale stojí na starobylých biologických základech. Člověk je *bilaterálně souměrný (symetrie), jeho tělo má rozlišené dva konce – hlavový a ocasní (polarita) a stavba těla je odvozena od opakujících se stavebních jednotek (metamerie). Člověk se vyvíjel ze zvířecích forem, vzpřimoval se, začal chodit po dvou, mluvit, vyrábět nástroje a zásadním způsobem přetvářet přírodu. To je půdorys vymezující dějiny *obecné (bio-socio-kulturní) antropologie.

Vědecké počátky antropologie (a řady dalších příbuzných společenských a přírodních věd) sahají až do *starověku a souvisí s onou dobou velkého přelomu, která nastala před pětadvaceti stoletími. Tehdy, v historickém údobí, které německý filozof Karl *Jaspers označil za „osový věk“, se objevili na sprašových rovinách Číny *Lao-c' a *Konfucius, pod horkým indickým *sluncem *Buddha, v nedohledných pásmech íránských horstev *Zarathuštra, okolo Mrtvého moře starozákonní proroci a ve východním Středomoří řečtí představitelé milétské školy a později filozofové *Sókratés a *Platón. Tito mudrcové přinášeli změnu, nový pohled na člověka a jeho místo ve společnosti a přírodě. I když navazovali na *mýty a opírali se o ně, začali vidět člověka, společnost a přírodu jinak, mnohem obecněji a abstraktněji, teoreticky. Vůli bohů nahradily logické principy aktivního jednání, *sakrační vzory jednoznačně určující charakter každodenního lidského konání vystřídaly všeobecné rady: „poznej sama sebe“ (Cheilón), „pečuj o vše“ (Periandros), „všeho s mírou“ (*Solón), „všechno má svůj čas“ (Pittakos), „odplácej křivdu ctností“ (Lao-c'), „co nechceš, aby ti jiní činili, nečiň ty jim“ (Konfucius). Platón definoval pojem „člověk“ (*anthrōpos*) takto: „Toto jméno *anthrōpos* znamená, že zatímco ostatní živí tvorové žádnou z věcí, které vidí,

neprohlížejí, ani o ní neuvažují, ani ji nezkoumají, člověk jakmile něco uvidí, hned to také zkoumá (*anathrei*) a uvažuje o tom, co viděl (*opópen*). Proto byl člověk jako jediný ze všech živočichů správně pojmenován *anthrópos*, zkoumající, co uviděl (*anathrón ha opópe*).“

V díle Platóna a jiných řeckých filozofů, stejně jako v díle Konfucia a dalších čínských filozofů tak byly položeny základy disciplíny, kterou dnes nazýváme *filozofická antropologie.

Formativní základy *biologické (*fyzické) antropologie a *anatomie jsou obsaženy v pracích antických lékařů a přírodovědců, zejména *Hippokrata z Kóu (kolem 460–kolem 375 př. n. l.), *Hérofila (335–280 př. n. l.) a *Galéna z Pergamu (asi 129–199), jejichž dílo až do *novověku tvořilo základ medicínských věd. Hérofilos, působící v alexandrijském *Múseiu, tehdejším středisku světové vzdělanosti, byl prvním lékařem, který za přítomnosti žáků a asistentů prováděl pitvy mrtvol. Údajně mu bylo dovoleno provádět *vivisekci. Pitvy mu poskytly dostatek materiálu k úvahám o stavbě a fungování lidského těla a k vybudování základů vědecké anatomie a fyzické antropologie. Antičtí *Řekové dále například soudili, že lidské myšlení, citění a chování úzce souvisí s morfologií těla a jeho fyziologickými *funkcemi. Předpokládali, že v lidském těle kolují čtyři hlavní šťávy: „červená krev“ – *sanguis*, „žlutá žluč“ – *cholé*, „bělavá tekutina“ – *flegma* a „černá žluč“, zřejmě „sražená krev“ – *melancholé*. Hippokratés soudil, že převaha jedné z nich a jejich vzájemný poměr určuje schopnosti a typ chování člověka. Převaha žluči předurčovala rychlé a prudké reakce *cholerika, schopného často a silně vzplanout a bezprostředně se zaujmout pro věc i myšlenku. Převaha krve u *sangviniků znamenala sice pomalejší, ale zato trvalejší reakce, hlubší *zájem a soustředění. Černá žluč byla příčinou nevýrazných pocitů a chabých reakcí *melancholiků. Lidé s převahou bělavé tekutiny byli označováni jako *flegmatici, reagující pomalu a někdy i povrchně. Toto členění jako nejhrubší klasifikaci typů lidské osobnosti používají antropologové a psychologové dodnes (viz *člověk – psychosomatická typologie, *člověk – typologie osobnosti). Hippokratés totiž pravdivě vystihl a správně popsal základní způsoby lidských reakcí, i když vycházel z mylných předpokladů o šťávách v lidském těle a o jejich fyziologických účincích. Hippokratova teorie je tak případem správného popisu pravdivého jevu, ovšem s chybně vystiženými *příčinami.

Antičtí Řekové vytvořili i rudimentární základy antropologie v její celostní podobě interdisciplinární bio-socio-kulturní vědy, kterou dnes považujeme (jistěže na úrovni moderních teorií, metodologií a sofistických výzkumných *metod a *technik) za nejadekvátnější koncepci. Z tohoto hlediska bývá pak jako „první antropolog“ označován řecký filozof a polyhistor *Aristotelés ze Stageiry v Makedonii (384–322 př. n. l.). Aristotelovi je rovněž připisováno první užití termínu „anthropologie“ (v etickém spisu *Etika Nikomachova*), i když v poněkud jiném smyslu, než se objevoval později a než je používán dnes. Jeho mladší krajan *Poseidónios z Apameie (asi 135–51 př. n. l.) si všímal i působení takových jevů, jako byla dějinná atmosféra, psychologie, konkrétní příčiny, které poznamenaly výsledky jednotlivých *událostí. Důraz na komplexně pojaté faktory přírodního, společenského i psychického a psychologického směru bychom mohli považovat za předzvěst moderního antropologického přístupu. V době, kdy žil, došlo na více místech k velkým povstáním otroků. Poseidónios proto v hodnocení dějinných událostí své doby vycházel i z důsledků a změn, které přinesly tyto ekonomické a sociální *konflikty. Vedle Aristotela bývá považován za jednoho z prvních antropologů, kteří stáli na počátku dnes moderní koncepce antropologie jako celostní (bio-socio-kulturní) vědy.

Obdobně si počínal o několik století později i latinský teolog, historik, kronikář a významný církevní hodnostář a politik vizigótského *království *Isidor ze Sevilly (kolem roku 560–636). Ve dvaceti svazcích spisu *Etymologiarum sive originum libri XX* (Etymologie čili počátky; česky: *Etymologie*, I–III, IV, V, VI–VII, IX, XII, XIII–XV, XVI, XVIII. Praha: Oikoymenth, 1998–2004), které dokončil Braulion ze Zaragoza, jako první myslitel raného středověku shrnul encyklopedicky tehdejší vědění a prakticky tak založil tzv. *biblickou antropologii, která se snažila vyložit etnickou, institucionální a duchovní rozmanitost lidstva na základě textů Písma a církevních autorit. Etymologii chápal jako nástroj odhalení počátku (*origo*) daného jevu nebo instituce. Nalezení prvotního bytí určitého *národa (*prima origo*) je podle Isidora ze Sevilly mírou jeho vnitřní hodnoty. V učení Isidora ze Sevilly již nenáleželo výsadní postavení *Římanům; partikularismus raného středověku se odrazil ve vyzdvižení role různorodých království (*regna*), jejichž prostřednictvím se ke slovu hlásily jednotlivé národy (*gentes*). Isidor ze Sevilly respektoval univerzální duchovní a právní odkaz Říma, ale Římany jako konkrétní etnikum degradoval pod úroveň *Gótů. Jméno dal totiž Římanům historicky nahodilý *hérós epónymos*, zatímco Gótové odvozovali svůj rodokmen od biblického Mágoga (*Etymologiae*, 2,27). Isidor ze Sevilly byl oficiálně kanonizován v roce 1598 a Učitelem Církve prohlášen roku 1722; na začátku jedenadvacátého století byl navržen za *patrona *internetu. Vedle Isidora ze Sevilly jako tvůrce středověké vzdělanosti a zakladatele biblické antropologie proslul anglosaský mnich, historik a básník *Beda Venerabilis (Ctihodný, 672/673–735). Již za svého života byl znám jako polyhistor a díky dvaceti čtyřem svazkům spisu *Historia ecclesiastica gentis Anglorum* (česky: *Církevní dějiny národa Anglů*. Praha: Argo, 2008) získal i titul „otec anglické historiografie“. (*Dante Alighieri umístil Isidora ze Sevilly a Bedu Ctihodného v *Ráji* do společnosti nejvyšších učitelů Církve.)

Na počátku 2. tisíciletí shrnul znalosti řeckých a islámských přírodovědců, anatomů a lékařů o člověku perský lékař a filozof *Avicenna (Abú Alí al Husain ben Abdaláh Ibn Síná, 980–1037). Jeho dílo *Al-Kánún fi t-tibb* (Kánon medicíny) se stalo vedle spisů Galénových nejdůležitějším pramenem *středověku v oblasti medicíny, antropologie a dalších disciplín.

Latinská forma slova antropologie se objevuje až v 16. století – název „anthropologie“ měl ale i tehdy omezený význam: označoval pouze tělesnou stavbu člověka. Tento název použil ve své práci o anatomii a fyziologii *Antropologium de hominis dignitate, natura et proprietatibus, de elementis, partibus et membris humani corporis* (Antropologické pojednání o hodnotě člověka, jeho přirozenosti a vlastnostech a rovněž o elementech, ústrojích a údech lidského těla) německý lékař a filozof Magnus *Hundt (1449–1519) v roce 1501. Za zakladatele *srovnávací anatomie je považován francouzský přírodovědec Pierre *Belon (1517–1564), který se ve spisu *Histoire de la nature des oyseaux, avec leurs descriptions et naïfs portraits, retirez du naturel, écrite en sept livres* (Přírodopis ptáků s jednoduchým vyobrazením podle skutečnosti v sedmi knihách, 1555) jako jeden z prvních zabýval *analogií mezi kosterou ptáků a kosterou lidskou.

Právě s anatomií je úzce spojen další rozvoj zejména antropologie fyzické, zatímco rozvíjení antropologie sociální a kulturní je spjata především s objevováním mimoevropských kultur a civilizací, které započalo koncem 15. století. V 16.–17. století byly postupně položeny základy anatomie (Andreas *Vesalius [1514–1564]), *fyziologie a embryologie (William *Harvey [1578–1657]) a biologické taxonomie (Carl *Linné [1707–1778]). Hromadění nových poznatků umožnilo, aby se antropologie utvářela jako samostatný vědní obor. V 17. století se objevila úvaha o polygenickém původu lidstva, která zpochybnila biblický výklad jednotného původu. V roce 1655 uveřejnil totiž francouzský právník a volnomyšlenkář Isaac

*La Peyrère (1596–1676) spis *Systema theologicum ex praeadamitarum hypotesi* (Teologický systém založený na předpokladu, že lidé byli před Adamem), v němž hlásal polygenický původ lidstva. *Polygenismus obhajoval na základě citací z *Listu Římanům* od *Pavla z Tarsu, listu, který byl zařazen do *kánonu *Nového zákona. S odvoláním na poznatky misionářů se snažil dokázat, že dědičný *hřích a biblická *potopa nebyly univerzálními historickými událostmi, ale že se týkaly pouze oblasti osídlené *Židy, a že *chronologie *Starého zákona tudíž postrádá všeobecnou platnost. (Preadamitská teorie Isaaca La Peyrèrea je pokládána za předchůdce *rasové ideologie a polygenismu 19. a 20. století.) V téže době se objevila i první známá *klasifikace lidských *ras založená na biologické odlišnosti. Jejím autorem byl francouzský lékař, filozof a cestovatel François *Bernier (1620–1688), který v roce 1684 vydal pojednání *Nouvelle division de la Terre, par les différentes espèces ou races d'hommes qui l'habitent* (Nové rozdělení Země podle rozmanitosti lidských druhů či ras, jež ji obývají), v němž rozdělil lidstvo do čtyř ras, z nichž první obývá Evropu (bez Laponska), západní Asii včetně Indie, severní Afriku a Ameriku, druhá subsaharskou Afriku, třetí východní Asii a čtvrtá rasa Laponsko. V 18. a na počátku 19. století rozvíjeli antropologii Britové James *Burnett (1714–1799) a James Cowles *Prichard (1786–1848), Francouzi Georges Louis Leclerc de *Buffon (1707–1788), Georges Léopold de *Cuvier (1769–1832), Jean Baptiste Pierre Antoine de Monet *Lamarck (1744–1829) a Étienne de Saint-Hilaire *Geoffroy (1772–1844), Holanďan Petrus *Camper (1722–1789), Němec Johann Friedrich *Blumenbach (1752–1840) a další. Například Petrus Camper, jeden z průkopníků *kranioetrie, navázal na dlouhou antropologickou tradici, která v pozadí přírodní rozmanitosti hledala ideální, esteticky dokonalé typy. Jejimi představiteli byli kromě Platóna a Aristotela renesanční a raně novověcí autoři Pierre Belon de Mans, Gottfried Wilhelm *Leibniz, Claude Perrault, Marco Aurelio Severino a Jan *Swammerdam. Camperova morfologická teorie, založená na metamorfóze anatomické stavby obratlovců, kterou poprvé prezentoval v přednášce proslouvené roku 1778, zaujala Denise *Diderota a především Johanna Wolfganga *Goetha, v jehož zájmovém spektru byly i biologické disciplíny, například osteologie nebo rostlinná morfologie; Goethe v díle o metamorfóze rostlin (*Versuch die Metamorphose der Pflanzen zu erklären* [Pokus o objasnění metamorfózy rostlin], 1790) interpretoval v duchu těchto představ rostlinný květ a jeho jednotlivé části jako metamorfované listy a současné rostliny jako transformace prarostliny (*Urpflanze*), variace jednotného principu daného univerzálním morfologickým plánem. Petrus Camper se ve svém studiu *kranialní morfologie pokusil na základě měření tzv. faciálního úhlu prokázat, že estetická kvalita a krása je odrazem biologické a mentální nadřazenosti. Camper nicméně zůstal monogenistou a potíral *předsudky vůči mimoevropským populacím. Mimořádný význam v této etapě antropologie má však zejména dílo Blumenbachovo, jenž v knize *De generis humani varietate nativa liber* (Kniha o přirozené rozmanitosti lidského rodu, 1775) shromáždil, analyzoval a interpretoval mnoho antropologických faktů. Navrhl například používat pojem „antropologie“ jako označení pro „přírodopis člověka“ a podal základní rasové členění lidstva zahrnující *kavkazskou, *mongolskou, *malajskou, *etiopskou a *americkou rasu. Rok 1775 bývá proto považován za důležitý mezník ve vývoji novodobé biologické (fyzické) antropologie. Na Blumenbachovo dílo navázal anglický lékař, etnolog a filolog, zakladatel britských etnologických a antropologických věd James Cowles Prichard. Roku 1813 uveřejnil *Researches into the Physical History of Man* (Výzkumy fyzické historie člověka, 1. vydání 1813, 3. vydání 1836–1847, 5 svazků, od 2. vydání vycházelo pod názvem *Researches into the Physical History of Mankind*), spis věnovaný Blumenbachovi, jehož členění lidstva na pět základních ras Prichard převzal. Na rozdíl od Blumenbacha a dalších svých předchůdců prosazoval komplexní zkoumání všech biologických, lingvistických a sociokulturních *atributů člověka. Předpokládal například, že *keltské jazyky jsou příbuzné s jazyky *slovanskými a jazyky *germánské s pelasgickými (*řečtinou a *latinou) a

dohromady vytvářejí čtvrtou větev „asijské“ (tzn. *indoevropské) jazykové rodiny. V roce 1843 uveřejnil knihu *The Natural History of Man* (Přírodní historie člověka), ve které hájil jednotný původ lidstva a polemizoval s *rasovou teorií. Prichard byl rovněž posledním velkým představitelem tzv. biblické antropologie, což znamenalo, že starozákonní texty bral jako základní autoritu pro porozumění lidské *variabilitě.

Za mezník pro vznik a utváření sociální a kulturní antropologie, stejně jako *etnologie, bývá považován rok 1492, kdy Kryštof *Kolumbus doplul do *Nového světa. Španělští misionáři a kronikáři, kteří doprovázeli Kolumba a jiné mořeplavce, začali objevovat mimoevropské kultury; později se k nim připojili britští, francouzští, nizozemští, portugalské a další evropští misionáři a cestovatelé a v průběhu 15. až 18. století shromáždili obrovské množství informací z obou Amerik, Afriky, Asie, *Oceánie a dalších oblastí. K nejvýznamnějším z nich patřili: José de *Acosta (1539–1600) (*Historia natural y moral de las Indias* [Přírodní a mravní historie zemí indických, latinsky 1589, španělsky 1590]), Pedro *Cieza de León (1518[20]–1584) (*Parte primera de la crónica del Perú: que trata la demarcación de sus provincias: la descripción de ellas que trata las fundaciones de las nuevas ciudades, los ritos y costumbres de los indios y otras cosas extrañas dignas de ser sabidas* [První část kroniky Peru, která pojednává o hranicích jeho provincií; jejich popis, který líčí založení nových *měst, obyčeje a zvyky indiánů a další věci hodné toho, aby byly známy, 1553]), Gonzalo *Fernández de Oviedo (1478–1557) (*Historia general y natural de las Indias* [Obecná a přírodní historie zemí indických]), Diego *Landa (1524–1579) (*Relación de las cosas de Yucatán* [Zpráva o věcech na Yucatánu, 1566, tiskem až 1864]), Bartolomé de las *Casas (1474–1566) (*Historia de las Indias* [Dějiny Indií] a *Apologética historia sumaria de estas Indias Occidentales* [Souhrnné obranné dějiny těchto západních Indií]), Bernardino de *Sahagún (mezi 1499 a 1500–1590) (*Historia de las cosas del reino de Nueva España* [Obecná historie věcí království Nového Španělska]).

Z hlediska antropologie je v daném údobí nejzávažnější dílo José de Acosty *Historia natural y moral de las Indias*, v němž autor rozlišil tři americké „národní skupiny“ čistě na základě politického uspořádání: *monarchii, *společenství (řízená radou a přáním většiny) a „barbarské“ kočovné skupiny. Předpokládal, že indiáni jsou potomky asijských populací, které se dostaly do Nového světa po pevninském mostě ležícím na dalekém severu. Acosta na základě důkladného promýšlení všeho, co viděl, dospěl až tak daleko, že ho nikterak neudivovala odlišnost amerických obyvatel, a vyslovil tehdy ojedinělý *názor, že se indián od Evropana v podstatě neliší; francouzský historik Pierre Emmanuel Vidal-Naquet (1930–2006) označil Acostu za zakladatele srovnávací antropologie. Obdobně jako Acosta postupoval francouzský misionář Joseph-François *Lafitau (1681–1746). Lafitau se například věnoval důkladnému etnografickému studiu irokézských *zvyků a *příbuzenského systému, jehož výsledkem byl spis *Mœurs des sauvages américains comparés aux mœurs des premiers temps* (Zvyky amerických divochů ve srovnání s mravy raných dob, 1724). Lafitau systematicky poukázal na paralely mezi zvyky *Irokézů a kulturou starověkých Řeků a Římanů, čímž se stal jedním ze zakladatelů etnologického a antropologického komparativního přístupu. Na Britských ostrovech položil základy historické a srovnávací antropologie skotský historik William *Robertson (1721–1793).

Díky těmto zdrojům byly v průběhu 19. století položeny základy antropologie jako moderní celostní bio-socio-kulturní vědy, spočívající kromě jiného na jedné z nejvýznamnějších teorií moderní *biologie, teorii evoluce organismů *přirozeným výběrem, kterou vytvořil anglický přírodovědec, biolog a geolog Charles Robert *Darwin (1809–1882) a zakladatel zoogeografie Alfred Russel *Wallace (1823–1913). Evoluční teorie byla jednou

z nejdůležitějších teorií moderní biologie a stala se mimořádným podnětem pro rozvoj antropologie a jejích subdisciplín: biologické antropologie (zkoumající vznik a vývoj rodu **Homo*, jeho biologickou variabilitu, podobnosti a rozdíly ve vztahu k ostatním biologickým druhům, zejména našim nejbližším příbuzným – primátům), **paleoantropologie* (zabývající se studiem **zákonitostí antropogeneze, *morfologie a funkcí lidského těla v procesu fylogeneze a problematikou variability rodu Homo*), **historické antropologie* (zaměřené na studium morfologie a variability lidského těla na podkladě kosterních pozůstatků z historických období) i **sociální a kulturní antropologie* (zabývající se **sociokulturními systémy a jejich fungováním*).

Ve druhé polovině 19. století získala antropologie důležitý metodologický nástroj v podobě **antropometrie a *osteometrie* (soubor technik měření lidského těla a jeho částí exaktními měřicími přístroji), kterou založili švédský anatom Anders Adolf **Retzius* (1796–1860) a francouzský lékař Pierre Paul **Broca* (1824–1880), ale ještě předtím rozpracoval metody měření některých tělesných znaků člověka německý přírodovědec a lékař Johann Sigismund **Elsholtz* (1623–1688). Následující výzkumy, zejména studium problematiky antropogeneze (proces vzniku, vývoje a utváření člověka jako biologické a sociokulturní bytosti v průběhu fylogeneze rodu *Homo* a jeho živočišných předků), opírající se o antropometrii a osteometrii, a studium zkoumání mechanismů biologické a kulturní evoluce a adaptace výrazně stimulovaly nejen další rozvoj antropologie jako přírodní vědy, ale také přispěly k rozšíření jejího výzkumného zaměření o sociokulturní dimenzi. V roce 1856 byly v Neanderově údolí v Německu objeveny pozůstatky klasického neandertálce, prvního zástupce specializované formy archaických populací v Eurasii, který byl později nazván **Homo neanderthalensis*. Následoval **objev pozůstatků *Homo erectus*, který představoval klasický druh **archaických lidí*, rozšířený zejména v Asii (starší názvy: *Pithecanthropus erectus, *Sinanthropus pekinensis*), vymezený na základě **nálezu z Jávy* (po roce 1891), *Číny* (od 20. let 20. století) a *Afriky*.

Tyto a další objevy a výzkumy vyústily ve druhé polovině 19. století ve Velké Británii a Spojených státech amerických k ustavení široce koncipované antropologie (přírodní vědy propojené s etnologií, **etnografií, archeologií a lingvistikou*) zkoumající člověka nejen jako biologickou bytost, ale také jako tvůrce a produkt kultury. V kontinentální Evropě v té době i nadále převládala antropologie v podobě přírodní vědy zabývající se studiem morfologie a fyziologie lidského těla a jeho variability.

Prvním velkým paradigmatem antropologie se stal ve druhé polovině 19. století **evolucionismus*, jenž byl sice založen na biologické inspiraci, avšak na linii vedoucí spíše k Jeanu-Baptistovi de Lamarckovi (1744–1829) (**lamarckismus*) než k Charlesi Darwinovi. Představitelé **evolucionistické antropologie, etnografie a etnologie* (Johann Jacob **Bachofen*, James George **Frazer*, John **Lubbock*, Henry James Sumner **Maine*, Lewis Henry **Morgan*, Edward Burnett **Tylor* aj.) se zabývali především **rekonstrukcí univerzálních stadií dějin kultury lidstva a studiem vzniku a vývoje nejrůznějších forem *materiální a *duchovní kultury* (například jeden z nejdůležitějších představitelů evolucionismu americký etnolog Lewis Henry Morgan rozlišil v dějinách lidské společnosti sedm stadií od nižšího stupně **divošství až po civilizaci*). Pro konstituování moderní antropologie má zásadní význam práce Edwarda Burnetta Tylora *Primitive Culture: Researches into the Development of Mythology, Philosophy, Religion, Art, and Custom* (Primitivní kultura: Výzkumy vývoje mytologie, filozofie, náboženství, umění a zvyků, 1871), v níž na nesmírně rozsáhlém a pečlivě vybraném materiálu pojednává o otázkách **náboženství, *poznání, *magie a *mýtu v *primitivních společnostech*. V této knize Tylor podal první formální

vymezení antropologického pojetí kultury („kultura nebo civilizace [...] je komplexní celek, který zahrnuje poznání, víru, umění, právo, morálku, zvyky a všechny ostatní schopnosti a *obyčeje, jež si člověk osvojil jako člen společnosti“). V Anglii a ve Francii toto vymezení pojmu kultura narazilo zpočátku na určitý odpor, ve Spojených státech amerických se však stalo základem nové vědní disciplíny – kulturní antropologie. Od roku 1896 Tylor prosazoval svoji koncepci antropologie jako *integrálního studia člověka a kultury na základě výzkumů *archeologie, *historie a *jazykovědy na akademické půdě, a to na Oxfordské univerzitě, kde vybudoval základy první *katedry antropologie na světě. Evolucionisté jako první rozpracovali globální antropologické pojetí kultury, a položili tak základy systematického studia sociokulturních jevů.

Další období antropologických výzkumů člověka a kultury, které je charakteristické především kritickou reakcí na teorii a metody evolucionismu, vstoupilo do dějin antropologie jako etapa *difuzionismu. Do centra zájmu antropologů se dostalo empirické studium mechanismů šíření *kulturních prvků a *migrace etnických systémů v prostoru. Difuzionismus v antropologii a etnografii reprezentovali v prvních desetiletích 20. století představitelé *německo-rakouské školy kulturních okruhů (Bernhard *Ankermann, Robert Fritz *Graebner, Wilhelm *Schmidt aj., v mnohém navazující na dílo Philippa Wilhelma Adolfa *Bastiana), britské *heliotické školy (William James *Perry, William Henry Robert *Rivers, Grafton Elliot *Smith aj.) a amerického difuzionismu a historického partikularismu (Franz *Boas, Robert Harry *Lowie, Clark David *Wissler aj.).

Následující vývoj sociální a kulturní antropologie byl určován hlavně empirickými výzkumy, koncepcemi a teoriemi americké a britské antropologické školy, zaměřující se zvláště na uzavřené pospolitosti takzvaných *přírodních národů; v tomto pojetí se jejich výzkumné pole do značné míry překrývá s etnologií. (Někdy bývají jako samostatné větve oddělovány antropologie kulturní [zejména v USA; zde se tradičně zdůrazňují kulturní entity – soubor *norem, vzorců chování] a antropologie sociální [zejména ve Velké Británii; zde se tradičně zdůrazňují sociální entity – vztahy, *persistence].) V současné antropologii se tato historicky vzniklá a spíše umělá podvojnost již tolik nezdůrazňuje, protože není možné dosáhnout zřetelného metodologického rozlišení mezi oběma směry.

Toto období je významné zejména pro konstituování moderní americké kulturní antropologie, která se především díky Franzi Boasovi a jeho žákům zformovala jako syntetická věda o kultuře. Překonání difuzionismu v americké kulturní antropologii souvisí se vznikem systémových teorií kultury, které byly ve třicátých a čtyřicátých letech 20. století vypracovány představiteli amerických škol *konfiguracionismu (Ruth *Benedictová, Clyde *Kluckhohn, Alfred Louis *Kroeber, Morris Edward *Opler) a *osobnosti a kultury (Cora Alice *DuBoisová, Abram *Kardiner, Ralph *Linton, Margaret *Meadová aj.).

V britské antropologii přispěli ke zkoumání kultury na systémové úrovni velkou měrou zakladatelé klasického *funkcionalismu (Bronisław *Malinowski, Alfred Reginald *Radcliffe-Brown). Předmětem zájmu antropologů se v této době stal výzkum kulturních prvků z hlediska jejich významu pro uchování celistvosti sociokulturních systémů. Přes řadu podobností se americká *varianta systémových výzkumů kultury liší od evropského funkcionismu. Pro americkou kulturní antropologii bylo typické etnopsychologické zaměření, orientace na problematiku formování osobnosti v procesu *socializace a *enkulturace a důraz na studium *kulturních vzorů v synchronní a diachronní perspektivě. Představitelé britského funkcionismu považovali tyto otázky za druhotné a kladli důraz na analýzu struktury a funkcí sociokulturních systémů, především v synchronní perspektivě.

V *českých zemích vzniká antropologie v průběhu 19. století a podobně jako ve Spojených státech amerických je úzce propojena s archeologií, etnografií a lingvistikou. Institucionálně – v rámci vysokoškolských kateder na *Univerzitě Karlově v Praze a na *Masarykově univerzitě v Brně – byla ukotvena v 10. a 20. letech 20. století; k zakladatelským osobnostem patří Jan Evangelista *Purkyně (1787–1869), Tomáš Garrigue *Masaryk (1850–1937), Jindřich *Matiegka (1862–1941), Lubor *Niederle (1865–1944), Aleš *Hrdlička (1869–1943), Vojtěch *Suk (1879–1967) aj.; na Moravě se o antropologii zasloužili Jindřich *Wankel (1821–1897), Martin *Kříž (1841–1916), Karel Jaroslav *Maška (1851–1916), Jan *Knies (1860–1937), Inocenc Ladislav *Červinka (1869–1952), Karel *Absolon (1887–1960) aj., zejména díky antropologicko-archeologickým výzkumům paleolitických i mladších pravěkých *lokalit, jež zaznamenaly světový ohlas (*Býčí skála, *Dolní Věstonice, *Pekárna, *Předmostí aj.).

Po *druhé světové válce se hranice, které oddělovaly americkou kulturní antropologii, britskou sociální antropologii a evropskou kontinentální antropologii, etnologii a etnografií, značně uvolnily. V antropologických výzkumech člověka a kultury se sice zpočátku udržoval vliv funkcionalismu a strukturálního funkcionalismu, ale v průběhu 60. let byl další vývoj antropologického myšlení výrazně utvářen již také *strukturalismem, *fenomenologií a *hermeneutikou.

Vzájemné ovlivnění evropské a americké antropologie vedlo ke sblížení výzkumných přístupů, modernizaci antropologických metod a technik a snahám o využití koncepcí vypracovaných v jiných vědních disciplínách. Zvlášť výrazně se tento trend projevil ve francouzské *strukturální antropologii, zejména v dílech Clauda *Lévi-Strausse, který ve svých výzkumech kultury originálním způsobem využil metody lingvistiky i matematiky.

V určité *opozici k ahistorickému strukturalismu se v 60. letech 20. století rozvíjí *neoevolucionistická antropologie (Julian Haynes *Steward, Leslie Alvin *White aj.), jejímž charakteristickým rysem byla snaha rozšířit strukturální a funkcionální explanaci o historickou perspektivu.

V současné době můžeme v sociální a kulturní antropologii sledovat tři základní směry antropologického myšlení:

První směr je přímo spjat s metodologickými východisky *neoevolucionismu a rozvíjí široké, globální pojetí kultury jako specificky lidského, negenetického, adaptačního mechanismu. Typickými reprezentanty tohoto trendu jsou školy *kulturní ekologie (Julian Haynes Steward), *kulturního materialismu (Marvin *Harris), *nové archeologie (Lewis Roberts *Binford) a *analytické archeologie (David Leonard *Clarke).

Druhý směr reprezentuje řada teorií, které redukují kulturu na ideový, znakový systém. Kultura je zde považována za soubor specificky organizovaných a kolektivně sdílených znalostí, symbolů, významů, *sociokulturních regulativů, kulturních kódů a pravidel, které si člověk osvojil jako člen určité společnosti. Tato výzkumná linie je rozvíjena zejména v rámci směrů *kognitivní antropologie (Ward Hunt *Goodenough), *symbolické antropologie (Clifford *Geertz), *etnosémantiky a *etnovědy.

Třetí směr je spjat s *postmoderní antropologií, která vychází z názoru, že evropská, popřípadě euroamerická kultura budovaná na anticko-křesťanských základech byla dosud příliš soustředěna na sebe, takže nebyla schopna a ani ochotna považovat jiné alternativní

kultury (to znamená kultury africké, jihoamerické a orientální, které jsou nejednou založeny na jiných principech) za zcela rovnoprávné a rovnocenné. Postmoderní antropologie z tohoto hlediska kriticky přehodnocuje metody, témata a autoritu tradiční pozitivisticky orientované sociální a kulturní antropologie, odvrací se od všeobjímajících teorií a paradigmat (jakými byly například difuzionismus nebo funkcionalismus) k alternativním *interpretacím, reflexivitě, pluralitě přístupů a experimentálním antropologickým textům.

Současná sociální a kulturní antropologie představuje empiricko-teoretickou vědu, která na základě mezikulturních srovnávacích výzkumů usiluje o systémovou analýzu sociokulturních systémů v prostoru a čase. V důsledku odlišné tradice výzkumů člověka, společnosti a kultury v Evropě a Americe je však pojem antropologie i nadále používán nejednotně a vystupuje v několika významech. Pro většinu prací amerických a britských antropologů je typické pojetí antropologie jako komparativní, systémově orientované vědy zabývající se studiem člověka jako člena určité kultury v syntetické perspektivě fyzické a kulturní (sociální) antropologie. V kontinentální Evropě dosud v řadě *zemí převládá pojetí antropologie jako přírodní vědy *primárně zkoumající morfologii a variabilitu lidského těla. I zde se však setkáváme s širokým pojetím antropologie jako bio-socio-kulturní vědy i s pokusy spojit klasické antropologické disciplíny (fyzickou antropologii, etnografii, etnologii) s filozofickým studiem podstaty člověka.

Linii fyzické/biologické antropologie (s přesahy do antropologie sociální a kulturní) rozpracovali a obohatili na základě nových výzkumů ve 20. století zejména tito vědci: britský antropolog Raymond Arthur *Dart (1893–1988) v letech 1924 až 1925 popsal nálezy lebky z jihoafrické lokality Taung jako údajný spojovací či chybějící článek (*missing link*) ve vývoji člověka a označil je názvem **Australopithecus africanus* (tato identifikace byla později zpochybněna). *Australopitéky považoval za uživatele i výrobce prvních *nástrojů a kromě kamenných artefaktů jim přisoudil také takzvanou *osteodontokeratickou industrii (domněle nástroje z *kostí, *zubů a *parohů). Při formulování dnes již překonané teorie osteodontokeratické kultury byl významně ovlivněn teoriemi etologa Konrada *Lorenze o vrozené lidské agresivitě. Britský paleoantropolog a archeolog Louis Seymour Bazett *Leakey (1903–1972) od 30. let 20. století hledal a zkoumal primáty, zvláště *homininy. Organizoval výzkumy miocenních *lidoopů v oblasti jezera Ukerewe (tehdejší Viktoriino jezero), kde byla objevena řada fosilních lidoopů: pozůstatky druhu *Proconsul africanus* (objev učinila jeho žena – antropoložka a archeoložka Mary *Leakeyová). V padesátých letech minulého století zahájili manželé Leakeyovi výzkumy v Olduvaické roklí (Olduvai Gorge) v Tanzanii. První významný nálezy – **Australopithecus (Zinjanthropus) boisei* – byl učiněn v roce 1959. V roce 1964 popsal Leakey spolu s Johnem *Napierem a Phillipem *Tobiasem nový lidský druh **Homo habilis*, což byla mimořádná událost, která přispěla ke vzniku moderní paleoantropologie. Jedním z nejvýznamnějších spolupracovníků Louise Leakeyho byl jihoafrický paleoantropolog, anatom a genetik Phillip Valentine Tobias (narozen 1925), který vedl několik projektů zaměřených na výzkum fosilních homininů v jižní Africe. Specializuje se na studium evoluce mozku, evoluci *raných homininů a zvláště na problematiku *Homo habilis*. Již zmíněná britská antropoložka a archeoložka Mary Douglas Nicol Leakeyová (1913–1996) proslula výzkumy v Olduvai Gorge a *Laetoli v Tanzanii. Kromě lebky miocenního lidoopa druhu *Proconsul africanus* objevila v roce 1959 prvního východoafrického *robustního australopitéka. Během výzkumů v Laetoli, které zahájila v roce 1974, nalezla v roce 1978 řadu stop australopitéků, které studovala spolu s Timothyem *Whitem. Britský paleoantropolog Richard Erskine *Leakey (narozen 1944), syn Louise Leakeyho a Mary Leakeyové, organizoval od roku 1968 expedice do oblasti jezera Turkana (tehdy Rudolfova jezera). Jeho tým objevil stovky fosilizovaných ostatků homininů,

australopitéků i raných zástupců rodu *Homo*. Mezi jeho nejznámější nálezy patří KNM-ER 1470 (1972 – lebka **Homo rudolfensis*), KNM-ER 3733 (1975 – lebka **Homo ergaster*), KNM-WT 15000 (1984 – *Turkana Boy*, někdy též *Nariokotome Boy*, **skelet nedospělého jedince Homo ergaster*) a KNM-WT 17000 (1985 – *Black Skull* – lebka australopitéka **Australopithecus aethiopicus*). Na práci britských antropologů navázala generace francouzských a amerických badatelů. Francouzský paleontolog a paleoantropolog Yves **Coppens* (narozen 1934) pracoval hlavně v Čadu a Etiopii. Inicioval výzkumy v Etiopii na lokalitě **Omo*, která byla počátečním katalyzátorem současných rozsáhlých a velmi plodných paleoantropologických výzkumů v Etiopii, spoluorganizoval také první expedici na světoznámou lokalitu Afar, kde později výzkum převzali američtí a etiopští paleoantropologové. Vychoval celou řadu francouzských paleontologů a paleoantropologů, mezi nejznámější patří Brigitte Senutová a Martin Pickford. Francouzský archeolog a paleoantropolog Henry de **Lumley* (narozen 1934) prozkoumal řadu francouzských archeologických nalezišť souvisejících s otázkami vzniku člověka a s nejstaršími obdobími jeho vývoje, z nichž mají světový význam zejména lokality **Arago* u Tautavelu (bohaté nálezy kamenných nástrojů a lidských kosterních pozůstatků – nejstarší patřily do doby před více než 450 000 lety), **Terra Amata* (stáří zhruba 400 000 let) a **Lazaret* (stáří asi 150 000 let) na území dnešního města Nice, odkud pocházejí doklady počátků obydlí. Americký biolog a paleoantropolog Donald Carl **Johanson* (narozen 1943), objevitel kostry australopitéka proslavené jako *Lucy*, se specializuje na studium raných homininů, zejména pak na archaické australopitéky. Na lokalitě Afar v Etiopii pracuje již od sedmdesátých let minulého století. Spolupracoval s Timothy Whitem, s nímž vyhotovil taxonomický popis druhu **Australopithecus afarensis*. V roce 1981 založil Institute of Human Origins při University of California (Berkeley, USA), který byl v roce 1997 přemístěn z Berkeley do Arizony (Arizona State University). Americký paleoantropolog Timothy D. White (narozen 1950) pracoval řadu let v etiopském Afaru v týmu Donalda Johansona, později spolupracoval s Mary Leakeyovou a zpracovával stopy australopitéků z Laetoli. V roce 1994 publikoval historický nález druhu **Ardipithecus ramidus*, který jeho americko-etiofský tým objevil na lokalitě Aramis v centrální Etiopii. Na základě těchto a dalších nálezů v Africe, v Asii (**Dmanisi*, **Šanidar*, **Tabun*), v Austrálii (**Mungo*) a v Evropě (**Atapuerca*, **Boxgrove*) vytvořili nejnovější **teorie vzniku anatomicky moderního člověka paleoantropologové Christopher B. *Stringer* (narozen 1947), Ian **Tattersall* (narozen 1945), Alan G. **Thorne* (narozen 1939), Erik **Trinkaus* (narozen 1948), Milford H. **Wolpoff* (narozen 1942) a další.

V oblasti „živého člověka a jeho vývoje“ se světová biologická a sociokulturní antropologie v průběhu 20. a na počátku 21. století soustředila zejména na tyto otázky: **člověk – adaptace na chlad*, **člověk – adaptace na velkou nadmořskou výšku*, **člověk – adaptace na vlhké a suché teplo*, **člověk – adaptace na výživu rozdílného druhu a složení*, **člověk – adaptivní vlastnosti kůže*, **člověk – biotyp*, **člověk – čelisti, zuby a sklovina*, **člověk – duševní schopnosti a jejich rozdíly*, **člověk – fyziologická a evoluční adaptace*, **člověk – genetická příbuznost lidských populací*, **člověk – hierarchická organizace nervové soustavy*, **člověk – krevní skupiny*, **člověk – morfogeneze (morfogenetické pole)*, **člověk – mozek, vnímání, spánek a sny, jazyk a řeč, paměť a učení, tvořivé myšlení*, **člověk – osa lidského těla a stavební plán obratlovců – čtvernožců*, **člověk – pletenec pánevní, jeho přestavba ve vztahu k bipednímu pohybu a reprodukci: evoluční jizvy*, **člověk – pohybový aparát a neurohumorální regulace*, **člověk – principy řízení živých organismů*, **člověk – proměnlivost fyzických, fyziologických a behaviorálních struktur*, **člověk – proměny ve stavbě lebky*, **člověk – přestavba končetin*, **člověk – psychologická typologie*, **člověk – psychosomatická typologie*, **člověk – „rasy“ a rasové mýty*, **člověk – ruce*, **člověk – růst a vývoj těla*, **člověk – sex (pohlaví)*, **člověk – somatotyp*, **člověk – temperament*, **člověk –*

typologie osobnosti, *člověk – vertikalizace (páteř člověka, vertikalizace a bipedie jako klíč k hominizaci), *člověk – vnímání okolního světa, *člověk – vývoj lidských populací.

Z širší perspektivy filozoficko-přírodovědné obohatili současnou antropologii švýcarský zoolog, antropolog a myslitel Adolf *Portmann (1897–1982), rakouský zoolog a ornitolog, jeden ze zakladatelů moderní etologie Konrad Lorenz (1903–1989), rakouský biolog a specialista na etologii člověka Irenäus *Eibl-Eibesfeldt (narozen 1928), americký zoolog a zakladatel *sociobiologie Edward Osborne *Wilson (narozen 1929) a další.

V průběhu 20. století, zejména v jeho druhé polovině, se obecná antropologie obohatila o mnoho nových metod, souvisejících zejména s rozvojem evoluční a molekulární biologie a postmoderního pojetí člověka (viz *metody fyzické antropologie, *metody sociokulturní antropologie, *výzkum, antropologický terénní).

Nejrozpracovanější variantu antropologie jako komplexní a integrální disciplíny dnes představuje zejména anglosaský model antropologie, jenž zahrnuje nesmírně diferencovaný komplex speciálních věd a přístupů, které je možno dále klasifikovat podle subdisciplín biologické (fyzické), sociální a kulturní antropologie, podle hlavních tematických oblastí antropologických výzkumů, podle jednotlivých škol a směrů i funkcí, které antropologie plní.

Česká antropologie zmíněné celostní pojetí refleктоvala a v období mezi dvěma světovými válkami se zejména díky dílu Karla Absolona, Aleše Hrdličky, Jindřicha Matiegky, Vojtěcha Suka a dalších osobností prosadila i v mezinárodním měřítku.

Slibný rozvoj české antropologie byl však poté přerušeno, a to vlastně nadvakrát. Nejprve k tomu došlo za německé okupace českých zemí (1939–1945), kdy dominovala německá rasistická antropologie (*antropologie, nacistická). Česká antropologie ještě předtím reagovala protirasistickým sborníkem *Rovnocennost evropských plemen a cesty k jejich ušlechťování* (1934) a například Vojtěch Suk, autor publikace *Divoši ve střední Evropě: Mythos rasistů o nás. Napsal Homo ferus, příslušník středoevropských divochů* (německé vydání: *Die Wilden Mitteleuropas: Der Mythos der Rassisten. Von Homo Ferus, einem der Wilden Mitteleuropas*) (1938), byl okupační správou pronásledován. Za komunistické *vlády (1948–1989) byla integrální bio-socio-kulturní antropologie zatlačována především proto, že poukazovala na existenci entit a problémů, které nevyhovovaly základním *axiomům tzv. vědeckého *komunismu a *historického materialismu a od počátku 50. do konce 80. let minulého století „přežívala“ převážně jen v redukované a z pohledu moci neškodné „unidisciplinární“ podobě fyzické antropologie.

Teprve po listopadu 1989 nastalo období dynamického a extenzivního rozvoje antropologie a příbuzných věd, které se snažily překonat čtyřicet let izolace od světových trendů, stagnace a ideologických deformací způsobených *totalitním režimem. Charakteristickým projevem polistopadového období bylo spontánní a občas nesystematické přejímání západních podnětů, které nebyly vždy kompatibilní s tradiční institucionální základnou a klasifikací naší vědy. Bylo to patrné zejména ve vědách o člověku, kde se v uplynulém desetiletí v českém akademickém prostředí kromě tradiční biologické antropologie, etnologie a etnografie prosadily sociální a kulturní antropologie a obecná antropologie v podobě samostatných bakalářských, magisterských, doktorských studijních oborů a historická, filozofická, *politická a *aplikovaná antropologie aj. ve formě dílčích specializací. Tato *diverzifikace na jedné straně přinesla nové inspirativní ideje a impulzy a jednoznačně přispěla k zvýšení kvality, obohacení a opětovnému začlenění českých věd o člověku do mezinárodního

*kontextu, na straně druhé však vystavila české akademické společenství nebezpečí partikularismu a omezení vzájemné odborné komunikace.

Prosazující se interdisciplinární pojetí antropologie vychází z evidentního faktu, že člověk (jako předmět antropologie) je bytostí danou interaktivními entitami biologickými, sociálními a kulturními, a že je proto třeba jej studovat celostně. Interdisciplinární pojetí antropologie je rovněž produktivnější pedagogicky a sociálně (mnohem širší uplatnění absolventů) i vědecky (monodisciplinární/unilineární antropologie [ať už v samostatné linii biologické nebo kulturní či sociální] nemůže postihnout zmíněné entity v jejich interaktivnosti) a odpovídá moderním trendům světové antropologie.

Toto interdisciplinární pojetí by se podle našeho názoru mělo odrazit rovněž v systému posuzování antropologie a příbuzných disciplín při akreditaci studijních programů (Bc., Mgr., Ph.D.) i v rámci habilitačních a profesorských řízení a klasifikaci kmenových oborů vzdělávání. Předpokládáme, že v blízké budoucnosti by optimálním řešením byla institucionalizace antropologických věd v České republice, jejich zahrnutí v rámci klasifikace kmenových oborů vzdělávání (KKOV) do jednotného studijního programu, a to jak v jejich biologické, tak sociokulturní a historické dimenzi.

Na zmíněném půdorysu celostní antropologie jako bio-socio-kulturní vědy se snaží antropologii v českém prostředí rozvíjet zejména *Katedra antropologických a historických věd Fakulty filozofické Západočeské univerzity v Plzni, *Katedra obecné antropologie-integrálního studia člověka Fakulty humanitních studií Univerzity Karlovy v Praze a *Ústav antropologie Přírodovědecké fakulty Masarykovy univerzity v Brně. Zde je antropologie chápána jako interdisciplinární věda, která zkoumá biologické, sociální a kulturní struktury v celém kontinuu jejich vývoje i možného budoucího směřování. Biologické, sociální a kulturní aspekty tvoří totiž provázaný systém se zpětnými vazbami; řečeno jinými slovy: lidské bytí a chování má nejen svůj přírodní aspekt, ale i aspekt kulturněhistorický, neboť podstatná složka lidské „přirozenosti“ se utváří až během enkulturace a socializace. Antropologie v tomto pojetí studuje lidský rod (*Homo*) a jeho dosud známé druhy *Homo habilis*, *Homo erectus*, *Homo sapiens*. Zaměřuje se nejen na člověka jako jednotlivce, ale všímá si i jeho četných seskupení (etnické skupiny, populace) a zahrnuje do svých výzkumů též celé lidstvo. Antropologie je tedy věda celostní (interdisciplinární), sociokulturní i biologická, integrující výzkumy a poznatky přírodních a společenských věd. Pomocí provázanosti a *syntézy obou pohledů se pokouší vysvětlit celistvost lidských bytostí a lidskou zkušenost z hlediska biologického a sociokulturního ve všech časových údobích a na všech místech, kde probíhal vývoj našich předků. Zkoumá naše předky (homininy) a nejbližší příbuzné lidoopy, zkoumá prostředí, v němž náš vývoj probíhal, a zároveň se studiem chování pokouší odhadnout naše budoucí konání v *ekosystému *Země. Při výzkumu raných etap se opírá zvláště o archeologickou antropologii, etnologii, lingvistiku, později pak o historii, *sociologii a filozofickou antropologii, která v současné době studuje zejména problém lidské *svobody, vztah mezi člověkem a přírodou, problematiku transkulturní *komunikace mezi různými národy a civilizacemi v postmoderní době, význam jedinečnosti lidské osoby. Současná antropologie reaguje rovněž na převratné technologické změny a zabývá se studiem člověka a proměnami lidské existence v kontextu moderních počítačových, informačních a komunikačních technologií (*kyberantropologie). Toto pojetí se více přibližuje přirozenému světu a rozšiřuje možnosti aplikace výsledků výzkumu zejména v oblasti aplikované antropologie. (Viz též *metody fyzické antropologie, *metody sociokulturní antropologie, *výzkum, antropologický terénní.) (Jaroslav Malina)